

Dr. SZÁSZ DÉNES

A SZÜLŐFÖLD SZERELMESE

Az idén, március 28-án van néhai Dr. Kiss Elek püspök születésének 100 éves évfordulója. Halála évében életéről, életművéről, püspöki működéséről részletes ismertetés jelent meg a Keresztény Magvetőben. Azokhoz hozzáadni újabbakat nem tudok. Alábbiakban mint falusfél és távoli rokon életének közelről látott, jellemző mozzanatait szeretném felvilágotlítani.

Kicsi gyermek voltam, amikor először láttam. A zsúfolt templomban anyám ölében ültem és csodálkozva néztem azt a lobogó hajú és nagy taglejtésekkel beszélő bácsit, aki a szószéken állott, néha könnyezett és könnyezettetett, édesanyjáról emlékezett, akinek csak egykori helyét láthatta a templomban és aki már a temetőben pihent. Emlékezett arra, aki éppen olyan fáradt és törődött, kérgeskezű volt, mint a templomban ülők, aki hátán hordta be szombatonként Székelykeresztúron tanuló fiának a betevő falatot. Az asszonyok hangosan zokogtak, a férfiak együttérző szipogással kísérték beszédét. Amikor a templomból kijöttünk, mindenkiel kezét fogott, sokakat megölelt és még meg is csókolott. Nem nézett az arcszínre, a ruhára, a vagyoni helyzetre, mindenkiben csak az igaz emberséget becsülte. Ekkor még a faluban levő ősi családi házban telepedett meg nyaranta feleségével, két kislányával s elhalt testvére-árváival, akik hármán voltak, s akiknek gondját éppen úgy felvette, mint-ha saját gyermekeik lettek volna.

A második emlékezetes találkozásunk egy húsvéti vakációhoz kötődik. Apám szekérrel ment elébe a székelykeresztúri állomásra, házunkba hozta és pár héten át nálunk szállásolta. Estére megtelt a ház falusi építőmesterekkel, s megtanácskozták a másnapi munkálatot, a „villa“ építését. Először hallottam a villa szót és társítottam az evőeszköz villával. Hogy lehet egy villában lakni és mekkora lehet az a villa, kérdeztem. Derűség közben magyarázták, hogy amiképpen van a mesében égigérő fa és kacsalábon forgó kastély, aképpen a tanár úrnak is építünk egy olyan villát, amelyben lakni lehet. Emlékszem, hogy apám is untatta, hogy mire való az a „villa“, mikor itt a faluban van a jó ház. Ott közel van az erdő és tiszta a levegő — érvelt. — Idebent a faluban sem ölné meg a rossz levegő — így apám. — Onnan messzire lehet látni, tizenkét falu fehér tornya látszik a hegytetőre. — Mikor az itthoni tornyon nem lenne elég látnivalója, akkor kimehetne s a kukkerrel egy darabig, onnan nézegetné, így olcsóbb lenne — vélekedett apám, de őt szándékától eltéríteni

nem lehetett. Másnap amikor felkerestem, már kint volt a cseretetőn az emberekkel. Ásott, követ hordott, fűrészelt, faragott a szükséglet szerint. Építeni, és éppen itt a magasságban, felhőközelségben, erdőszomszédságában, ahol olyan üde minden, ahol maradéktalanul egybe lehet olvadni a természettel. Ez lesz az érdekes, ez lesz a jó!

Azon a tavaszon felépült a villa. Segített a falu népe is közmunkával, valamelyes építőanyaggal, de az építés nagy terhe csak az ő vállán volt. Amikor nyaralni hazajöttek, befejezte a még hátralevőket. Saját kezűleg ásta meg a rézsútosan felfelé vezető ösvényt, lépcsőzeteket, pihenőket, takarította ki Cserekútját, vezetett ki belőle csurgót, hogy edény nélkül is inni lehessen. A falu határában szétszórta levő családi birtokot kicserélte aképpen, hogy a villa körüli területet növelje, amelyet beültetett jobbnál jobb gyümölcsfával.

Jelenlétük Medeséren minden vakációkezdetkor természetessé vált. A hegyvonulat legmagasabb pontján épült villa a falu népének látókörébe került. A munkában elfáradt emberek tekintete azon pihent meg, s az abban lakók állandó beszéd tárgyát képezték. A hegyre igyekvő idegenekről találgattuk, hogy vajon kik lehetnek? Vasárnapként nagy örömmel mentünk a templomba, mert hátha ők is bejönnek. És rendszeresen be is jöttek, ha alkalmas volt erre az idő. Vasárnap délután, ahogy az ebéd lejárt, csapatokban indultunk ki gyerekek, ifjak a hegytetőre, a „tanár házához“. Ott várt mindannyiunkat a szeretett család. Néha édességekkel is jutalmazták hegymászó igyekezetünket. De ezen felül várt minket a ping-pong felszerelés s a nagyon kedvelt gyeplabdajáték. Dr. Kiss Elek örvendett jövetelünknek, bevegyült közénk és velünk játszott. Közben oktatott, nevelt a helyes viselkedésre. Nagyokat nevetett az eredeti gyerekes elszólásokon. Az igazi nagy jutalom az volt, amikor kezünkbe adta távcsövét, hogy azzal hazanézzünk. Naplementekor ha hazaindultunk, a hegy pereméig elkísért és ellátott tanácsaival. Rajtunk, gyerekeken kívül állandó látogatói voltak az elaggottak, a nagy nyomorúságban élők, s ő senkit sem bocsátott el soha üres kézzel. Falunk csaknem mindenik értelmesebb gyermekét tanulásra ösztönözte, s többeket anyagilag is támogatott.

A falu és a vidék nyarának legfontosabb eseménye volt a hegyi mulatság. Rendszerint augusztus második felére tervezte a nagy eseményt. Lelkészek, tanítók hírül adták az időpontot, s a nép felkészült a nagy találkozóra. Messzi falvakból is barátokat, ismerősöket hívtak, s kora reggel már megkezdődött a hegy felé a zarándoklás. Néha még borvizes vagy dinnyeárus szekér is döcögött felfelé a kanyargós utakon. Férfiak ételes kosárral terheltén, asszonyok gyerekeiket vonszolva maguk után igyekeztek oda hosszú áradatban. Az ünnepély mindig istentisztelettel kezdődött. Valamelyik környékbeli lelkeszt kérte fel a szertartás végzésére. A villa erkélyéről maga is megindító egyszerűséggel, vendéglátói kedvességgel szólott az egybegyűlt közönséghez. A lélek szavától indítatva összegyűltek a fiatalok, rendszerint népviseletben és népi énekek zengtek az ajkakon. Az istentisztelet végeztével szavalatok, rövid jelenetek is sorra kerültek. Mikor a műsornak vége volt, rázendített a zenekar a talpalávalóra, és folyt a mulatság sötétedésig. Aztán a „faluházában“ folytatódott kivilágos kivirradtig. Emlékezetem szerint elítélendő része-

geskedés, botrányos viselkedés, kellemetlenség soha sem zavarta meg az ünnepély légkörét. De milyen felejthetetlen alkalom volt ez az összejövétel a társulásra, az ismeretszerezésre, a csüddöngölő és más népi tánc népszerűsítésére, énekes és színjátszó tehetségek felderítésére. Néha bevágott egy nem várt áztató eső. Ilyenkor megtelt a ház és a mellékhelyiség szorongó néppel. Sokan csak a fák törzse mellett találtak menedéket. Hogy az ilyen meglepetésektől megóvja az ünneplőket, már a kezdeti időszakban egy nagy befogadóképességű csúrt is építtetett, fából, cseréppel befödve. A hegyi ünnepély 15—16 éven át zavartalanul folytatódott. Akik azon részt vehettek, egy életre szóló élménnyel lettek gazdagabbak. Az utolsó összejövétel talán 1947 évben történt. S megszűnését az egész vidék mélységes sajnálattal vette tudomásul.

Az 1946. szeptember 15-én, Székelykeresztúron tartott zsinat dr. Kiss Eleket püspökké választotta. Ez a magas megbízatás addigi tevékenységének természetes következménye, de az unitárius népi közvéleménynek is diadala volt. A népből származott s a néppel mindig közösséget vállalt. A nép szívébe zárta s emelkedésében önmagát is ünnepelve látta. Mint püspök is övéivel együtt nyarankint hazalátogatott. Amikor hivatali elfoglaltsága engedte, szívesen időzött a Hargitára tekintő napos viláiban. Szülőfalujának, népének azután is „dajkája“ volt, s ha valaki kolozsvári otthonában kereste fel, nemcsak szíves szóval, de a vendégszeretet áldozatos jeleivel is körülvette.

Püspöki működésének felmérése nem tartozik e rövid lírai tudósítás keretei közé. De annyit mégis feljegyezhetek: egyéniségében szerencsésen fonódott egybe az erős kéz és a jó ember típusa. Világosan látta az összefüggéseket, ismerte a célt, okosan mérte fel a lehetőségeket, s akaratának ellentmondást nem tűrően igyekezett érvényt szerezni. A templomokat, parókiális épületeket, látogatásai kapcsán számba vette. Megtartani és ahol lehetett gyarapítani a meglévőket — ez volt parancsnak is beillő tanácsa. Szigorúan számon kérte a lelkészek anyagi és erkölcsi mulasztásait. A pénz és az anyagi javak kezelésénél az egyházközségektől fel egészen a központi egységekig a pontosságot, a legteljesebb takarékoságot követelte meg. A gyalogjárást mindenféle járműnél fontosabbnak és szükségesebbnek tartotta, s a lelkészeket is óvta a túlzott motorizálástól. Külföldi kapcsolataink ápolására nagy figyelmet szentelt. Egyházunk 400 éves fennállásának eseményét Kolozsvárt, Tordán, Déván külföldiek nagy részvételével, az esemény jelentőségéhez méltóan ünnepelte meg.

Írásai, könyvei mindannyiunk előtt ismeretesek. Szaktudományában írt munkája: „Az isteni törvény útja“ a teológiai hallgatóknak ma is nélkülözhetetlen tankönyve. Erély és magabiztonság sugárzott a még öregen is délceg alakjáról.

Rövid tudósításomban említést teszek még egy igen tiszteletreméltó emberi jellemvonásáról: a könyvek és a képzőművészeti alkotások szeretetéről és megbecsüléséről. Ami felkeltette érdeklődését és ami megtetszett, azt megvásárolta még akkor is, ha az a napi konyhai ellátás rovására ment. Könyvtárának példányszámait nehezen tudnók meghatározni, otthonának s hivatalának falait is képek díszítették. Különös figyelmet szentelt arra, hogy egyházunk fontos eseményeit, tiszteletreméltó egyéneit

nagyméretű festményeken örökíttesse meg. Azon lehet vitatkozni, hogy azok a képek mennyire felelnek meg a történelmi valóságnak, vagy hogy milyen művészeti stílust, színvonalat képviselnek, de a megállapítások semmiben sem kisebbítik eme nemes emberi erényét. És ami külön hangsúlyozásra méltó: könyvtárát és képgyűjteményét szeretett egyházára hagyományozta.

Ha Medesérre igyekszünk, a falu felé közeledve tekintetünk ma is az ő egykori pihenőhelyén, villáján akad meg legelőbb. Az emlékek lendítő ereje szinte készlet, hogy oda ma is felzarándokoljunk. Jó lenne őt ma is ott látni és vele eltársalogni, hallani szülőföldjét dicsérő szavait. De ez már lehetetlen, mert 1971. december 11-én magába ölelte a Házsongárdi föld. Csak az emléke marad közöttünk. Szerettei is messzire távoztak, némelyek éppen az örökkévalóság honába. Az egykori hajlék pedig, a kedves találkozások színtere bomlik és romlik, részben az idő viszontagságai, részben a közömbösség, részben az emberi gonoszság folyományaként. Távolodó alakját azért mi, az egykori gyermekek, születésének 100. évfordulóján valahova odaképzeltük és belőle új harcainkhoz új erőt merítünk.

DR. GAAL GYÖRGY

GYALLAY PAP DOMOKOS ÍRÓ ÉS NEVELŐ AZ EGYHÁZ SZOLGÁLATÁBAN

Két világháború közti irodalmunk egyik legolvasottabb írója, Gyallay Pap Domokos 1880. augusztus 4-én született az egykori Udvarhely szék majd Udvarhely megye keresztúri járásának Bencéd nevű kis falujában, tősgyökeres székely lófő családból¹. Legrégibb ismert őse, a XVII. század első felében élt Gyallay Sámuel a szomszédos Tarcsafalván volt unitárius prédikátor, bencédi birtokos lányát vette feleségül, s így kötődött a család e faluhoz. Ekkoriban ragadhatott a vezetéknevhez a Pap szó is, mely eleinte a foglalkozásra utalt. Sámuel fia, György, a kuruc korszakban Udvarhely szék egyik vezető embere, bírása. Leszármazottaik között van János, aki tizenhat évig harcolt a napóleoni háborúban, s akiről oly szépen emlékezik meg *Az obsitos búcsúja* című Gyallay-novella. Egy másik leszármazott, György kiváló népköltő volt. 1811-ben daloskönyvet állított össze. Gyallay József 1848/49-es szabadságharcos pedig a forradalomban halt hősi halált, testvére, az író nagyapja, Mózes is Bem mel-